

Питання шевченкознавства

Ольга Меленчук

DOI: 10.33608/0236-1477.2019.05.41-54
УДК 82.0(477.85)(092):821.161.2Шев

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧА ШКОЛА С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО: ПОСТАТІ ТА КОНЦЕПЦІЇ (КІЦМАНСЬКО-КОЛОМИЙСЬКИЙ ОСЕРЕДОК)

У статті здійснено огляд здобутків учнів С. Смаль-Стоцького на шевченкознавчій ниві, які продовжили справу вивчення та популяризації творчості Т. Шевченка на буковинсько-покутському просторі. Акцент зроблено на одному з важливих осередків – Кіцмансько-Коломийському, де жили й працювали випускники Чернівецького університету початку ХХ ст. (О. Цісик, Д. Николишин, М. Равлюк, М. Харжевський, О. Ковбуз, Б. Левицький та ін.), які розвивали традиції шевченкознавчого семінару С. Смаль-Стоцького.

Ключові слова: Чернівецький університет, семінар, “Молода Україна”, студії, інтерпретація, філологічний, метод, національний, ідея.

Olha Melenchuk. Shevchenko Studies School of S. Smal-Stotskyi: Figures and Concepts (Kitsman-Kolomyia Center)

The paper offers an overview of the achievements of S. Smal-Stotskyi's students in Shevchenko studies, which continued, to a greater or lesser extent, to explore and popularize the works of T. Shevchenko in the cultural space of Bukovyna and Pokuttia. The main accent is made on the Kitsman-Kolomyia center, where the early 20th century graduates of the Chernivtsi University lived and worked, O. Tsyisk, D. Nykolyshyn, M. Ravliuk, M. Kharzhevskiy, O. Kovbuz, B. Levytskyi being among them. They continued to develop the traditions originating from the seminar on Shevchenko studies conducted by S. Smal-Stotskyi.

Modern scholars recognize that in the second half of the 19th and early 20th centuries the Chernivtsi University was the leading educational institution in terms of contribution to Shevchenko studies. Students picked up the instructions of the professor S. Smal-Stotskyi and not only showed interest in the works by T. Shevchenko but also expressed their views in public, actively engaging in activities of the national movement that took place outside the university. The work within the circles continued profound reading of the Kobzar's works, initiated at the university. The Circle of Kobzar Studies was one of them; it united university graduates who became teachers of Kitsman high school – Mykola Ravliuk, Omelian Tsyisk, Pavlo Diakiv, Oleksa Kovbuz, etc. The members of the circle continued collecting and analyzing the scholarly and critical material that might help in making comprehensive analysis of Shevchenko's works. Such activity formed a good basis for teaching and inspiring students to explore Shevchenko's legacy that was fundamental for shaping the national outlook and national consciousness of contemporary Ukrainians. However, the regular research of the works by T. Shevchenko also played an important role in the Kitsman-Kolomyia center. This direction was represented mainly by the works of D. Nykolyshyn and O. Tsyisk.

Keywords: Chernivtsi University, seminar, “Young Ukraine”, studio, interpretation, philology, method, national, idea.

Буковинське шевченкознавство, яке започаткував відомий український літературознавець і вчений Степан Смаль-Стоцький, бере витоки з 1880-х років. Завдяки С. Смаль-Стоцькому в українському літературознавстві сформувалася окрема шевченкознавча школа. Її репрезентують як поважні вчені – В. Сімович, П. Лушпинський, О. Цісик, Л. Луців, Д. Николишин, у чиїх працях виразно простежується успадкований від їхнього наставника метод інтерпретації тексту, так і ті, хто своєю педагогічною й творчою діяльністю сприяв утвердженню Шевченкового слова на теренах Буковини й Галичини (І. Дошівник, П. Дяків,

О. Ковбуз, С. Лакуста, Д. Лукіянович, М. Павлусевич, М. Равлюк, М. Харжевський, Д. Цибушник та ін.). З огляду на це, мета статті – уважніше розглянути творчі здобутки згаданих осіб. Для реалізації мети потрібно виконати такі завдання: визначити основні детермінанти, що формували науковий світогляд послідовників шевченкознавчої школи С. Смаль-Стоцького; з'ясувати ідейно-концептуальні засади їхніх досліджень.

**Степан
Смаль-Стоцький**

Традиція популяризації та поглибленого вивчення творів Т. Шевченка пов'язується головно із заснуванням 1875 р. університету в Чернівцях. Сучасні дослідники визнають, що у II половині XIX – на початку XX ст. так, як вивчали творчість українського класика в Чернівецькому університеті, її не студіювали в жодному іншому вищому навчальному закладі. Курс лекцій започаткував відомий педагог і мовознавець Гнат Онишкевич, згуртувавши навколо себе талановиту молодь. Невдовзі справу вчителя продовжив С. Смаль-Стоцький, який у 1889 – 1894 рр. читав курс лекцій “Тарас Шевченко – життя і твори” та вже на початку XX ст. провів курс семінарських занять на тему “Поезії Шевченка”. Про високий рівень відповідних студій у Чернівецькому університеті свого часу говорив і В. Сімович: “Не знаю, а мені так здається, <...> ніде так до Шевченкової творчості не підходили, <...> так докладно й так різнобічно не розбирали Шевченка ні на однім університеті тодішньої Австрії, як це робилося в нас, на семінарійних вправах у проф. Смаль-Стоцького...” [26, 18]. Ще один учень С. Смаль-Стоцького відомий літературознавець О. Цісик про своє навчання в Чернівецькому університеті відгукувався так: “Професор Стоцький не “пояснював” творів Шевченка – він їх відтворював, він воскрешав перед очима нашого поета-страдальця. Це не був якийсь “культ” Шевченка, ані патріотична пропаганда чи популяризація його національно-політичних поглядів. Це був удуховлений твір мистця-артиста, який силою своєї інтуїції, розпалений вогнем поетових ідей, одержимий його невмирущим духом – зумів відірватися від банальної буденщини та – разом зі своїми студентами – “молитву діяти” [28, 10].

Важливі свідчення з нагоди сторіччя від дня народження С. Смаль-Стоцького залишив колишній його студент Українського вільного університету – послідовник на шевченкознавчій ниві, літературознавець, професор Л. Луців, який у спогадах зазначав, що професора С. Смаль-Стоцького знав за кордоном кожний український студент. Видатний учений щиро захоплювався тими учнями, які виявляли інтерес до наукової праці, усіяко їм сприяв, допомагав збирати науковий матеріал, достоту відкривав таємниці літературознавчої лабораторії, практично навчаючи своїх підопічних глибоко прочитувати твори Т. Шевченка.

1959 р. Л. Луців запевняв, що студії вченого, незважаючи на часовий фактор, не втрачають актуальності й мають неабияку цінність, особливо “коли російські окупанти України фальшують творчість українського поета та змальовують його як приятеля московського поневолювача. Правда, декому може не подобатися ота філологічна метода в пояснюваннях творчості Шевченка, але теперішня дійсність показує, що Степан Смаль-Стоцький добре зробив, коли на основі текстів вияснив символіку Шевченка, яка дозволяє легко відкинути фальшування, що їх допускаються тепер на Україні ті, які мусять писати так, як вимагає Москва” [11, 6]. А ще вчений переповів цікавий факт із історії зацікавлення Шевченковою творчістю, про який розповідав сам С. Смаль-Стоцький студентам, читаючи лекції в Празькому університеті. Мовляв, поштовхом стало декламування вірша Ю. Федьковича самому ж авторові

(до речі, учений часто гостював у Буковинського Соловія), проте С. Смаль-Стоцький не відразу вловив ритм, і письменник змушений був виправити декламатора; автор прочитав твір самотужки, “немов проспівавши його в народному ритмі... Професор Смаль-Стоцький спробував приложити цей критерій до Шевченкових поезій і побачив, що і творчість цього поета збудована на народних ритмах: коломиїткових, шумкових та колядкових, – писав Л. Луців. Автор показав у своїй праці, з яким великим мистецтвом послуговувався Шевченко всякими модифікаціями та комбінаціями народних ритмів, щоб висловити бурхливі та ніжні почування своєї душі та душ своїх героїв” [11, 7].

С. Смаль-Стоцький апробовував свої знання Шевченкової творчості та її розуміння не тільки під час аудиторних занять, а й у виголошенні доповідей та промов, активно долучаючись іще в студентські літа до вшанування пам’яті поета. Отже, ідеться про два напрямки в його діяльності – науковий і популяризаторський. У публічних виступах С. Смаль-Стоцький прагнув привернути увагу до найбільш злободенних питань сучасності, порушити проблеми, які не тільки були гостро актуальними тоді, а й залишаються, як бачимо, животрепетними нині. Приміром, у доповіді, виголошеній 1901 р. в Чернівцях із нагоди 40-х роковин від дня смерті Т. Шевченка, учений наголошував на визначальних засадах збереження й розвитку власної української держави в умовах її роз’єднання між двома могутніми імперіями. Він закликав не вдовольнятися тими успіхами, яких уже досягнуто (апелював до не надто давніх “темних” часів в історії Буковинської Русі), а навпаки, з більшими потугами працювати для того, щоб не втратити набуте. Надто близькі думки С. Смаль-Стоцького сучасним українцям, озвучені майже сто двадцять років тому: “Та ж і колись жила Русь-Україна і мала навіть волю, а прецінь занепала, упала. Упала, бо втратила в своїм життю тверду моральну основу під ногами, підвалини зрушилися і будинок повалився. Таке може і тепер статися тим легше, що ми ще далеко віддалені від найбільшого скарбу культури – від волі. Лиш тота культурна будова устоїть на віки, що стоїть на кріпкім, тривкім моральнім фундаменті. Хочемо звести таку будову, то виконаймо заповіт Тараса, уміймо за правду стати, за правду згинуть, уміймо і душу погубити за Русь-Україну. <...> Миром, громадою – а не кождий сам про себе. Обух сталить, вигострить сокиру – значить: треба приготувлятися як слід, треба працювати. Треба одностайне стати, бо инакше годі добути волі. <...> От сего то найбільше недоставало і недостає рускій суспільности, отсе та найбільша хиба в нашій народній роботі, що не вмійем миром, громадою, одностайне працювати і іти до спільної мети” [22, 2–3]. Про це ж писав С. Смаль-Стоцький згодом і в автобіографії, оповідаючи про своє становище під час Першої світової та в післявоєнний час: “Ми війну програли. І так завсіди буде, доки ми не будемо всі зорієнтовані на власні і тільки на власні народні сили. Доки ідейність, характерність і залізна всенародна дисципліна не ляжуть в основу народного виховання, доти не витворимо ми тої моральної сили, перед якою жадна иньша сила не устроїтья. Одна тільки моральна сила наших ідей і переконань, провідників і народу дасть нам повну перевагу над нашими противниками” [2, 651].

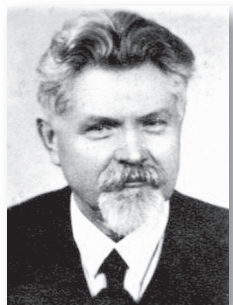
Для високоморальних закликів авторитетного вченого сповідувати ідеали Т. Шевченка – понад усе обстоювати правду, виборювати волю й множити любов, – мабуть, найбільш сприятливим ґрунтом, де добре засвоювалися та проростали ці ідеї, було університетське середовище. Талановита молодь, яка там навчалася, рвучко підхоплювала настанови свого професора й не тільки виявляла неослабний інтерес до творчості класика, а й засвідчувала свою

громадську позицію, активно долучаючись до заходів національного руху, що відбувалися поза університетськими стінами.

Картини тогочасного буття яскравими спалахами постають зі спогадів тодішніх студентів, зокрема Василя Сімовича, який упродовж 1899 – 1903 рр. вивчав україністику в Чернівецькому університеті та залишив помітний слід серед учнів С. Смаль-Стоцького в шевченкознавстві. Учений із трепетом згадував той час, коли відвідував семінарські заняття професора: “Ще й сьогодні бачу, як якомсь по-молодечому горять очі в керманіча вправ, як він увесь захоплюється після вдалого роз’яснення якогось “темного місця” з “Кобзаря”, й як це захоплення переходить на нас, студентів, і як у нас щось живе прокидається, як нараз ми, не зчувшись, всі починаємо говорити... А далі виривають до глибини серця зворушливі образи зі шкільних годин, коли сорок молодих людей зливалася з тобою в одне під час розбору Шевченкових творів, коли з власної волі, ніким не примушувані, з “Кобзарями” в руках, виходили всі учні на “Гарбузову гору” (“Habsburgshöhe”) (або “гора Габсбург” – так називалася місцевість сучасного Чернівецького парку імені Юрія Федьковича, розташованого на вул. Й. Главки. – О. М.), щоб разом читати й роз’яснювати придбану мною з університетських часів методою Тарасові поеми. І ніколи, здається, не забудеш непідробленого, щирого вигуку одного учня, що з головою вліз був у німецьких класиків і захоплювався ними до безтями: “Ні, немає-таки понад Шевченка!” [26, 20], – зазначає В. Сімович у “Вступному слові до першого видання” “Інтерпретацій” С. Смаль-Стоцького.

Від свого вчителя В. Сімович перейняв усе найкраще та продовжив справу на шевченкознавчій ниві. 1915 р. у Відні вийшла друком його розвідка “Великий льох” Тараса Шевченка з передмовою й поясненнями”. Б. Лепкий зауважує, що на той час це була найґрунтовніша праця про цей твір, у якій автор “пробував з’ясувати значення алегорій та пояснити провідну думку поеми” [10, 65]. Згодом, 1921 р., побачило світ лейпцизьке видання “Кобзаря” Т. Шевченка з коментарями та поясненнями В. Сімовича, а 1934 р. з нагоди 120-х роковин від народження поета з’явився науково-популярний нарис “Т. Шевченко. Його життя і творчість”, перевиданий у 1941-му та 1944-му роках. Широко презентована шевченкіана В. Сімовича й на сторінках тогочасних періодичних видань – газет “Буковина”, “Діло” та ін. (показовою є стаття “Шевченко на Буковині” (1939), що охоплює коло не тільки літературознавчих проблем, а й мовознавчих (“Чи можна вже студіювати Шевченкову мову”, “Шевченкові “крилаті вислови”, “Дещо про Шевченкову архаїзовану мову”, “Недосвіт” у Шевченка”, “Віднайдений автограф листа Тараса Шевченка до кн. Варвари Репніної” тощо). Майже два десятки праць на шевченкознавчу тематику ввійшло до другого тому двотомного видання спадщини В. Сімовича, яке побачило світ до 125-річчя від народження вченого 2005 р.

В університетський період В. Сімович поєднував навчання з громадською та політичною діяльністю, був активним учасником студентського руху. Спершу поруч із П. Лушпинським, Л. Когутом, І. Стрийським, Ол. Поповичем, І. Гошовським, М. Харжевським входив до числа лідерів студентського товариства “Молода Україна”, що виокремилася з академічного товариства “Союз” 1901 р. та налічувало 16 осіб. Його основною метою була культурно-просвітницька праця серед населення краю. Результатом дворічного існування заснованої при цьому товаристві видавничої спілки з однойменною назвою стало

**Василь
Сімович**

кілька видань, підготовку яких здійснив В. Сімович. Крім того, товариство мало свою бібліотеку, щоразу поповнювану новими виданнями. Пріоритетним для “молодоукраїнців” було вивчення та поширення української мови, літератури, пізнання своєї історії та культури. Проводилися літературно-музичні вечори, присвячені пам’яті Т. Шевченка, Ю. Федьковича, М. Шашкевича, ушановували святковими імпрезами творчу постать Лесі Українки та ін. Відтак унаслідок злиття студентських товариств “Союз” (до речі, певний час за свого студентства його очолював С. Смаль-Стоцький) і “Молода Україна”, їхні члени заснували нове академічне товариство “Січ”, головою якого обрали В. Сімовича, а заступником став його університетський товариш М. Харжевський.

“Січовики”, як і “молодоукраїнці”, підтримували зв’язки з наддніпрянською молоддю. Визначною подією в житті В. Сімовича, як делегата від “Січі”, стала поїздка до Полтави на відкриття пам’ятника І. Котляревському 1903 р.; його привітальне слово “надзвичайно тепло сприйняли студенти – представники соборної України” [1, 786]. Про це довідуємося зі спогадів визначного історика й громадського діяча Д. Дорошенка, котрий ділився своїми враженнями про В. Сімовича так: “Він був захоплений усім, що бачив і чув, радів, що перебуває серед української молоді, яка бореться за будучність нашого народу, і вірив, так само, як і ми всі, що виборемо Україні цю будучність та що Україна стане вільна й самостійна...” [3, 71–72]. А вже пізніше, скориставшись допомогою Д. Дорошенка, викладач В. Сімович повезе до Києва і до Канева на Шевченкову могилу, до Катеринослава (нині – місто Дніпро) та Криму групу учнів учительської семінарії. Щодо діяльності товариства “Січ”, то, крім В. Сімовича, до нього належали: Іван Гошовський, Микола Равлюк, Лев Когут, Лев Рудницький, Іван Стрийський, Роман Цегельський, Яків Голота, Володимир Костецький, Микола Харжевський, Євсевій Ярошинський та ін. Це ті, хто, закінчивши університетські студії, і далі брав активну участь у громадсько-культурному житті краю. Більшість із них пов’язали своє життя з педагогічною діяльністю, а це давало можливість виховувати нове покоління свідомих українців; у кожного з них було загострене почуття обов’язку та відповідальності перед обраною професією.

До числа слухачів шевченкознавчого семінару С. Смаль-Стоцького, за спогадами В. Сімовича, належали Платон Лушпинський, Богдан Левицький, Микола Харжевський. Як і їхній наставник, учні також вливалися у громадсько-культурне життя краю, голосно виказуючи свою національну позицію. Приміром, у замітці “Шевченківське свято у Чернівцях” (газета “Буковина” від 1901 р.) згадується ім’я П. Лушпинського (на той час студента Чернівецького університету) як декламатора Шевченкового вірша “Якби ви знали, паничі”, що справив неабияке враження на присутніх, бо був тонко й майстерно виголошений на вечорі пам’яті поета: “Таке зрозумінє великої поеми Шевченка, таке відчутє пробивалося із слів декламатора та виразу його лица <...>. Кожний слухач відчув ту недолю, яка гнобила і ще й тепер гнобить наш простий народ <...>. Такі деклямації дається чути не часто...” [29, 2]. І це не випадково: на той час П. Лушпинського вважали одним із найкращих декламаторів на Буковині. До речі, про наукові здобутки колишнього учня С. Смаль-Стоцького, випускника Чернівецького університету, літературознавця, педагога й громадського діяча П. Лушпинського, автора науково-популярної студії “Естетична аналіза поетичних творів” окремо йшлося у статті авторки цього матеріалу (див.: [14]). Загалом для П. Лушпинського головним критерієм дослідження художніх творів, осмислення їх суті був естетичний аспект.

Не менше зацікавлення викликає особа Миколи Харжевського (1879 – 1907). Народився на Коломийщині в селі Верхній Вербіж. Навчався в

Коломийській гімназії (1891 – 1898), після закінчення якої студіював право у Львівському університеті, однак невдовзі став студентом філософського факультету Чернівецького університету (1898 – 1905). В архівній справі випускників університету збережено свідоцтво, датоване 15 березня 1902 р., про колоквиум з української літератури XIX ст. від Т. Шевченка, який складав М. Харжевський у професора С. Смаль-Стоцького та отримав дуже добрий результат [23, арк. 18], а також залікова книжка, у якій зроблено запис від 1905 р. про “Руський семінар. Читання вибраних творів Т. Шевченка” з відповідним підписом [13].

Із документально-біографічного нарису О. Косач-Кривинюк “Леся Українка: хронологія життя і творчості” вдалося з’ясувати цікавий факт у біографії М. Харжевського. За свого студентства в серпні 1901 р. у зв’язку із хворобою легень юнак перебував на лікуванні в селі Буркут (відоме своїм джерелом мінеральної води) на Верховинщині, де в цей час оздоровчі процедури приймала Леся Українка. У листі до батька П. Косача від 25 липня 1901 р. поетеса писала про особливості тутешнього клімату та місцевий побут і зауважувала, що в Буркуті лише чотири будинки, які межують один з одним, тому всі їхні мешканці збираються щодня за спільним столом: “Приїжджі тут все більше русини з Галичини і з Буковини, всі живуть дуже в згоді один з одним і, як видно, не скучають, обстановка привітна і не больнична...” [26, 258], – запевняла батька Леся Українка. М. Харжевський, маючи ще й музичний талант (грав на скрипці, писав музику), у гірському селі не тільки заслуховувався Лесиним співом українських народних пісень, а й прислужився своїми знаннями галицького фольклору К. Квітці, який дещо позаписував із його наспівів. “Харжевський навчив потім товаришів з Лесиноного голосу пісні: “Ой, не шуми буйним листом, зелений катране”. Харжевський розказував теж, як багато можна було навчитися від Лесі і як тяжко вона слабувала” [8, 556], – писала О. Косач-Кривинюк.

Проливають світло щодо перебування Лесі Українки на Буковині та причетність до цієї події М. Харжевського спогади В. Сімовича. Він указував на те, що значних зусиль до проведення святкового вечора з нагоди приїзду письменниці, який відбувся 22 травня 1901 р. в приміщенні Народного дому в Чернівцях, доклало студентство з “Молодої України”. Окрім наукових виступів С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, звучали вірші Лесі Українки, які читав напам’ять студент П. Лушпинський. Що ж до музичної частини епохальної імпрези, то присутніх вражала мелодія “Гуцулки”, яку М. Харжевський віртуозно виконав на скрипці в супроводі гри на фортепіано студента-правника Е. Стратийчука.

М. Харжевський був діяльним не лише в межах студентського середовища, бо виконував обов’язки голови академічного товариства “Молода Україна”, а відтак заступав у “Січі” В. Сімовича. Він багато часу присвячував “політичній і просвітній агітації між селянством на Коломийщині; із особливим замилюванем пропагував він січову ідею, а виступи вишколених ним “Січовиків” бували звичайно найкрасшими точками “Січових съвят” в Коломиї” [21, 3]. Через передчасну смерть юнак не встиг сповна віддатися педагогічній діяльності, про яку так мріяв, бо, зі слів В. Сімовича, лише два місяці зміг попрацювати в Чернівецькій учительській семінарії. Звертаючи погляд у минуле, про заслуги та вподобання вже покійного побратима В. Сімович писав: “це був хрустальний характер, дуже систематична людина з симпатіями до радикалізму” [25, 720-721]. Похований М. Харжевський у селі Сопів на рідній Івано-Франківщині.

Засвоєні в студентські роки знання й набутий досвід та практика, приміром, із розбору Шевченкових текстів, уміння їх прочитувати, пояснювати й інтерпретувати під опікою професора С. Смаль-Стоцького дали свої

плоди. Не дивно, що наукове вивчення творчості класика для багатьох колишніх студентів стало справою життя. Буковинська шевченкіана збагатилася ґрунтовними студіями випускників-україністів Чернівецького університету, присвяченими аналізу Шевченкових творів, зосібна працею Дмитра Николишина “Козаччина в поезії Т. Шевченка” (1914), його книжкою “Історичні поеми Тараса Шевченка” (1914, 1921) та брошурою “Пророк і ми” (1929), опублікованими численними промовама й рефератами (“Між поетом і царем” (1932), “У 90-ліття “Заповіту” (1935), “Літа з сімками (7) у житті поета” (1937), “Шевченко-маляр” (1938) та ін.; науковою розвідкою Омеляна Цісика “Політичні поеми Т. Шевченка” (1925) тощо. Завдяки діяльності певних гуртків тривала робота над глибоким прочитанням творів класика, започаткована в університеті. В. Сімович писав про існування так званого “Гуртка кобзарознавства” (1910 – 1914), хоч і пояснював, що це досить умовна назва: “Але ж це й не була організація у правдивому розумінні цього слова. Вона не мала статутів, ніхто не розмовляв про її потребу. А просто створився гурток сам для себе. Життя його зродило” [25, 78]. Як запевняє В. Сімович, цей гурток об’єднував колишніх випускників університету, а відтак учителів-україністів Кіцманської гімназії – Миколу Равлюка, Омеляна Цісика, Павла Дяківа, Олексу Ковбуза та ін., які “змовилися між собою сходитися двічі в тиждень до одного з товаришів або до гімназії – щоб студіювати “Кобзаря”. Проходили твір за твором, розбирали з усіх боків: теза, зміст, форма, вислови, біографічні відомості, Шевченкове довкілля, листування, впливи, одне слово – інтерпретували, як цього вимагає філологічна метода, така випробувана й така багата на добрі наслідки. “Гурток” знав усю шевченківську літературу того часу, розбирав критично текст, робив коректури, мав під рукою весь потрібний матеріал, “Словник Грінченка” обходив усіх. Та не тільки він, а всі – потрібні словники слов’янські” [25, 79]. Гуртківці й далі опрацьовували та збирали науково-критичний матеріал, який давав змогу робити всебічний аналіз художніх творів. Цікава деталь: персональний “Кобзар” кожного з учасників ряснів і щоразу обростав важливими нотатками. Такі вправи допомагали використовувати напрацьований матеріал у педагогічній роботі та залучати учнів до глибшого осмислення поетового доробку, який на той час був основоположним у системі формування національного світогляду й національної свідомості українців. Нині важко переоцінити заслуги талановитих педагогів, які всілякими заходами намагалися відсторонити впливи наступальної й насильницької тоді політики румунізації.

В автобіографії буковинського письменника К. Ластівки, котрому пощастило бути учнем Кіцманської гімназії та навчатися в найкращих учителів – М. Равлюка, О. Цісика, А. Артимовича (директор гімназії), повідомляється, що саме за його учнівства було створено, як він називає, “літературно-казковий гурток, де читались відчити, провадилися дебати на різні теми та читано книжки” [9]. Безперечний авторитет мав М. Равлюк, завдяки котрому, стверджує К. Ластівка, він відкрив для себе багатий світ української літератури, а головне – навчився розуміти Т. Шевченка [9].

Яскрава й непересічна, проте дещо призабута нині постать педагога й мовознавця Миколи Равлюка (1881– 1933), уродженця села Орелець на Снятинщині, викликає інтерес до своєї особи як сумлінного подвижника на ниві буковинського шкільництва та філологічної науки зокрема. Походив М. Равлюк із селянської родини. Його батько Тимофій працював мельником у панському млині, був напівграмотним – знав читати, передплачував журнал “Наука”, який редагував Іван Наумович у Коломиї, та зовсім не вмів писати. З опису В. Сімовича він постає “поважним, задуманим, із відбитком фаталізму”

чоловіком, “кожне слово – життєва правда та така, що відразу тебе прибиває, проти неї слів не находиш” [24, 4]. Прищеплював батько любов до художнього слова й своїм нащадкам. Нині достеменно невідомо, скільки всього дітей виховувалося в сім’ї, однак старший син Василь, 1872 р. народження, також залишив помітний слід в історії Покуття як педагог, культурно-громадський діяч, засновник і керівник Снятинської філії товариства “Просвіта” (1909 – 1939), шкільний інспектор і посол до парламенту ЗУНР (1918 – 1919) [20, 13]. Родинні традиції, а перегадом шкільне середовище (навчався в Коломийській гімназії, з якої був виключений за участь у таємному товаристві “Студентська громада”, та у Станіславській учительській семінарії, де приятелював із В. Стефаніком) сформували В. Равлюка як людину ініціативну. Сучасний письменник Мирослав Попадюк у своїй книжці “Три зорі Василя Равлюка” (2012) розглядає діяльність педагога й лідера національного руху на Снятинщині у трьох вимірах – громадянському, освітянському, просвітнянському.

Молодший брат Василя Микола середню освіту здобував у Коломийській гімназії (1895 – 1902); з 1902 р. навчався на філософському факультеті Чернівецького університету та впродовж 1904 – 1905 рр. – у Львові, а відтак, після закінчення вищої школи 1907 р., обіймав учительські посади в Кіцманській та четвертій Чернівецькій гімназіях. Він став справжнім світочем для української молоді. М. Равлюк – автор низки підручників з української мови й упорядник книжок для читання, найвідоміші з них – “Дієприкметники та дієприслівники в українській мові” (1912), “Українська читанка для першої і другої класи середніх шкіл” (1924), які дійшли до нас у друкованому вигляді. А ще досліджував молдавські грамоти й, за припущенням В. Сімовича, зібраного ним матеріалу вистачило б на окрему працю: “Певне, хотів виказати галасливим панам, що молдавські грамоти – українські, що історична Молдавія не тотожна з румунською Молдавією, та ще під сучасним кутом розуміння історії на Буковині...” [24, 3].

Більше про життєву долю, педагогічні здобутки й творчі напрацювання М. Равлюка йдеться в матеріалі В. Сімовича, який залишив важливі свідчення про давнього товариша у зв’язку з відходом його в засвіти 1933 р. А передував цьому матеріалові некролог його учня Романа Когута, уміщений на першій сторінці чернівецької газети “Час”, де із сумом повідомлялося про велику для Буковини втрату [7]. Однак значно розширює уявлення про особу М. Равлюка характеристика В. Сімовича, котрий узагальнював свої думки про товариша так: “Це була натура глибока – назверх звичайна, простодушна, без ніякої гіпокризії (лицемірства. – О. М.). Це був ум критичний, із примішкою сарказму, чи, може, тільки сатири. <...> Скромний. Чи чував хто, щоб Равлюк, ізі своїм знанням, ізі своїм досвідом випихався наперед. Чи бачив із вас хто коли його на перших місцях? Ніхто ніколи. Він був тихий і по-своєму впертий. Упертий – у гарному розумінні цього слова. <...> Воріг неправди й крутійства...” [24, 3]. В. Сімович дав найкращу оцінку й шевченкознавчим зацікавленням М. Равлюка: мовляв, його підхід до вивчення творчості поета передбачав глибоке і вдумливе осмислення, до чого педагог спонукав й інших. Біограф М. Равлюка вважав великою втратою для науки ту обставину, що нічого з напрацьованого дослідником так і не було надруковано. І з жалем повідомляв: “І як добре було б мати в руках його примірник “Кобзаря” кожному дослідникові Шевченка. Та чи все позаписуване на краях книжки, що зродилося було в Равлюковій голові, коли він пересиджував довгі часи над “Кобзарем”? Я знаю, що він від своїх учнів теж колись вимагав такої докладности... <...> Яке знання набуває Равлюків учень, якщо тільки захоче! Таке знання, що душу формує, витворює певний світогляд у молодій людині, скріплює національну

свідомість...” [24, 3]. Як видно, поглиблена робота над текстами Т. Шевченка ще у студентські роки увінчалася значними успіхами в цьому напрямку вже в педагогічній діяльності. У збереженому архівному документі про складання М. Равлюком усного іспиту на право викладати в гімназіях і реальних училищах було вказано, що претендент на посаду вчителя показав хороший результат з української літератури, добре виконавши завдання з пояснення вступу до поеми “Гайдамаки” Т. Шевченка [30].

Усе ж на основі збереженої до нашого часу “Української читанки для першої і другої кляси середніх шкіл” (1924), упорядкованої М. Равлюком і виданої 1925 р. в Бухаресті, можна зробити висновок про те, як ретельно й виважено він добирав матеріал і що творчість Т. Шевченка була в цій хрестоматії стрижневою. Відкривають книжку для читання заповітні слова Т. Шевченка “Учітєся!” (“Учітєся, брати мої”) – уривок із поеми-послання “І мервим, і живим...”, що слугував своєрідним закликком до збагачення знань як настанова юним до нових відкриттів. Крім того, запропоновано для вивчення майже десяток поезій Т. Шевченка; уміщено вірш-присвяту Г. Комарівни “Тарас Шевченко”, біографічні матеріали – уривки із праці В. Доманицького “Життя Тараса Шевченка” і спогад М. Коцюбинського про паломництво на Чернечу гору “На дорогій могилі”, а також зразки усної народної творчості, біблійні оповідання, уривки з давньої літератури, творів українських письменників (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, О. Кониського, І. Франка, М. Устияновича, Л. Глібова, С. Руданського, М. Коцюбинського, Олени Пчілки, Лесі Українки та ін.) та зарубіжних авторів (Г. Андерсена, В. Александрі, Й. Крянґе, К. Неґруцці, Л. Толстого та ін.). За твердженням В. Сімовича, це був єдиний найновіший український підручник для середньої школи, з якого “молодь могла пізнавати красу рідного слова”.

Знайшов свій вічний спочинок М. Равлюк на Руському кладовищі в Чернівцях, де пізніше поруч із його могилою був похований письменник, батько українського композитора й автора “Червоної руті” – М. Івасюк.

Успадковані теоретико-методологічні підходи щодо аналізу й інтерпретації Шевченкових творів виразно відбилися на ґрунтовній праці Омеляна Цісика (1887 – 1970) “Політичні поеми (“Три літа”)” (1925). Автор після закінчення Чернівецького університету підтримував дружні взаємини з іншими випускниками філософського факультету; належність до “Гуртка кобзарознавства”, натхненником якого був М. Равлюк, тому підтвердження.

О. Цістик наслідував методологічні принципи, засвоєні в шевченкознавчому семінарі С. Смаль-Стоцького, на працях котрого позначився вплив філологічної школи (сам на цьому неодноразово акцентував!), що загалом передбачав естетичний, психологічний, подекуди компаративний та соціологічний методи аналізу й інтерпретації поетичної спадщини класика. Приділивши увагу ідейно-художньому аналізу й науковій інтерпретації тринадцятьох політичних творів зі збірки “Три літа”, О. Цістик поруч із характеристикою твору, з акцентами на змістовому, композиційному елементах, версифікаційних особливостях, подав на основі Шевченкових текстів власне трактування найбільш показових фрагментів, що унаочнюють поетове сприйняття подій, постатей як історичного минулого, так і сучасних йому. Отже, О. Цістик не тільки розглядає окремі образи, поняття, словосполучення в їх символічних проєкціях, а й зважає на походження тексту, пов’язуючи його виникнення з біографічними фактами в контексті дискурсу доби. Це виразно простежується на прикладі аналізованих творів. Приміром, у “Розритій могилі” О. Цістик перш за все з’ясовує, за яких обставин твір було написано, які події сталися в житті автора, які внутрішні мотиви спонукали до написання вірша, а відтак іде констатація

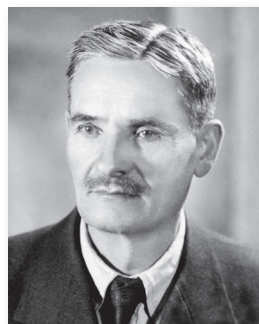
Шевченкового сприйняття минулого України, особливостей змалювання образу Б. Хмельницького й оцінки його діяльності. Це те, на що зазвичай орієнтується О. Цісик у процесі наукового аналізу, а відповідно, спирається на фундамент філологічної школи [15] з урахуванням низки критеріїв: біографічного, психологічного, історичного, суспільного моменту, мовних та стилістичних особливостей. Загалом у його студії відчутний герменевтичний підхід до аналізу тексту як моделі взаємодії автора і читача.

Важливі факти містить книжка спогадів та медитацій українського письменника Р. Іваничука “Дороги вольні і невольні” (1991 – 1999), де згадується ім'я колишнього директора Коломийської гімназії Олексія Ковбуза (1885 – 1966), за керівництва якого відомий романіст навчався в цій середній школі. Вище вже згадувалася особа О. Ковбуза як члена “Гуртка кобзарознавства” в Кіцмані. О. Ковбуз народився 5 травня 1885 р. в Городенці на Івано-Франківщині, навчався в Коломийській гімназії, після закінчення якої 1907 р. вступив на філософський факультет Чернівецького університету, а 1912 р., склавши іспит на посаду вчителя класичної філології, основним предметом викладання якого була українська мова, розпочав педагогічну діяльність у Кіцманській, згодом продовжив у Коломийській гімназіях. У 1930-х роках працював у польській гімназії ім. П. Скарги в Рогатині на Івано-Франківщині. Деякі штрихи щодо особливостей характеру О. Ковбуза подав Р. Іваничук в одному із фрагментів спогадів, коли описував гімназійний період у Коломиї. “Мати директором гімназії професора Олексія Ковбуза (очолив гімназію наприкінці 1941 р. – О. М.) – теж було щастя, – деталізував письменник. – Ковбуз знав усе: від Ромула і Рема до кожного другого порядного ґазди в найглухішому покутському селі, а за прізвиськом гімназиста безпомилково визначав місце його народження” [5, 36]. До того ж у складні для Західної України 1940-ті роки О. Ковбуз опікувався чи не кожним учнем, спрямовував свої зусилля, щоб була хто не потрапив у поле зору гестапо чи польської кримінальної поліції та сприяв уникненню вивезення до Німеччини.

Утаємничує Р. Іваничук читача в дещо особисте – розповідає про те, як цупив зі шкільної шафи білий гербовий папір для виготовлення своїх книжечок: “<...> коли Ковбуз працював викладачем на класичній кафедрі Львівського університету, я якийсь час мешкав у нього на квартирі, то й признався до свого колишнього гріха. Професор щиро сміявся: він завжди дивувався, чому в його шафі все меншає і меншає дорогоцінного паперу. “Боже, яка блязя! – вигукував Ковбуз. – Та слава Богу, що папір у добрі руки потрапляв” [5, 37], – читаємо у спогадах.

Поруч із вигаданими особами епізодично постає реальний образ директора гімназії в тетралогії Р. Іваничука “Вогненні стовпи”, яка оповідає про історію Української повстанської армії. До речі, педагог із проголошенням ЗУНР вступив до лав УГА й був сотником Буковинського полку [6] та відстоював ідею української самостійної соборної держави. За співпрацю з підпільним рухом О. Ковбуза було заарештовано та ув'язнено, проте йому вдалося вижити в тюремних мурах та вийти на волю. Цей біографічний момент Р. Іваничук використав у своєму романі. Зокрема, навів такий факт: коли тюремні лікарі вводили в'язням під лопатку начебто протитифозну вакцину, то О. Ковбуз не повірив у це й запропонував письменникові Івану Білінкевичу висмоктати один одному з тіла отруту, що й урятувало обом життя.

Слід згадати і про Львівський період педагогічної діяльності О. Ковбуза. Про авторитет серед студентів Львівського університету, де впродовж 1946 –

**Олексій
Ковбуз**

1959 рр. він викладав класичні мови, згадував колишній випускник, нині професор С. Макарчук у публікації “Історичний факультет Львівського університету у 1951–1956 роках” [12, 323]. Про своє дворічне навчання (1942 – 1944) в Коломийській гімназії та зустрічі з тодішнім її директором О. Ковбузом уже у Львові свідчив у мемуарних записках і поет Д. Павличко. Письменник інформує не тільки про те, які риси характеру О. Ковбузу були притаманні (“був приязним у розмові”, “нічого зверхнього щодо простого селянина в його поведінці не було” [19, 27]), який мав зовнішній вигляд (“одягнений з європейським смаком”, “український аристократ” [19, 27]), а й подає окремі штрихи до його громадсько-політичного портрета. Д. Павличко пригадує такий факт: О. Ковбуз, знаючи про належність колишнього свого учня до УПА, при зустрічі повідомив про вбивство Степана Бандери в Мюнхені, і не приховував, що дізнався про цю подію, слухаючи німецьке радіо. Таке зізнання тоді було особливо небезпечне.

У непростий час свого життя О. Ковбуз і далі вів громадську діяльність, мав незмінні погляди щодо майбутнього України, яку прагнув бачити незалежною й соборною державою. Працюючи з молоддю, спрямовував усі свої зусилля на її національно-патріотичне виховання, за що й потрапив у немилість до тоталітарного політичного режиму.

У своїх спогадах, повістях “Сьоме небо”, “Місто” та романі “Вогненні стовпи” Р. Іваничук згадує ім’я ще одного педагога, професора Богдана Левицького (1883 – 1948), який був помітною постаттю на теренах Покуття: брав активну участь у громадсько-політичному житті, а в період Західноукраїнської Народної Республіки в Галичині був призначений харчовим комісаром. Родом із Нижнева Тлумацького району Івано-Франківської області, Б. Левицький навчався на філософському факультеті Чернівецького університету, був членом студентського товариства “Молода Україна” й одним із перших слухачів шевченкознавчого семінару під керівництвом С. Смаль-Стоцького. За словами В. Сімовича, тоді Б. Левицький вивчав історичну поему “Гамалія”, однак ці напрацювання не мали подальшого розвитку. Деталі його життя маловідомі. Лише в художньо-мемуарних матеріалах Р. Іваничука вияскравлюється образ гімназійного професора, котрого учні за високий зріст поза очі називали Штраусом. У Коломийській гімназії Б. Левицький працював чотири десятиліття поспіль починаючи від 1906 р. За свідченням Р. Іваничука, це був справжній інтелігент, якого поважали й наслідували; та найбільше передавалася юним гімназістам його залюбленість у літературу, бо й самі часто ставали її бранцями. Саме він розгледів у Р. Іваничука літературний хист і опікувався ним, поки той не закінчив школу. “Хіба то не свято – щоденно споглядати, як гімназійним коридором проходить величний професор Богдан Левицький-Штраус, знаменитий україніст і германіст! Він мене ще не вчить, він випускає матуристів, але я знаю – буде вчити, хоч і не підозрюю, що колись аж так заважить у моєму житті його наука: втішений письменницькою славою, я буду вдячно молитися за його душу і – зацькований компартійною ордою – проклинатиму його за те, що спрямував мене на літературний шлях” [5, 35], – такі одкровення прочитуємо в мемуарах Р. Іваничука. А ще письменникові запам’ятався на все життя розбір поезій Г. Сковороди, І. Франка, П. Тичини, прози М. Коцюбинського, Ю. Яновського та ін. Зізнавався, що навіть урок, проведений у Щирецькій середній школі на Львівщині на тему “Intermezzo” М. Коцюбинського” за “рецептом” Б. Левицького, мав колосальний успіх.

Знакові постаті українських педагогів першої половини ХХ ст. (Б. Левицький, О. Ковбуз, Д. Николишин), яких об’єднувала спільна праця на Коломийщині, упродовж усього життя, попри різну забарвленість влади, були прикладом

самовідданого служіння українській справі задля збереження й утвердження національної державності, хоч декому з них довелося нести за це розплату. До прикладу, О. Ковбузу пощастило більше, ніж його колезі по Коломийській гімназії – відомому педагогу, письменникові, літературознавцю, критикові й видавцю Д. Николишину, який став жертвою сталінського терору та був фізично знищений. Р. Іваничук уважав свого вчителя Д. Николишина “пресвітлою особистістю, найвитонченішим інтелігентом, знавцем світових літератур і мрійником. Не знаю, збагнути не можу, – дивувався письменник, – як така благородна і не захищена найдрібнішою крихтою грубості людина витримувала знущання в радянському концтаборі?!” [5, 37].

Народився Дмитро Николишин (1884 – 1950) у с. Іванків Борщівського району на Тернопіллі. Вищу освіту здобув у Чернівцях, на філософському факультеті університету, де студіював українську мову й літературу під орудою С. Смалья-Стоцького. Після закінчення Чернівецького університету (1910) працював у Вижницькій, а відтак у Коломийській українській гімназії [17], педагогічну діяльність поєднував із творчою та видавничою. Брав активну участь у суспільно-культурному житті українців, долучався до відзначення роковин пам’яті Т. Шевченка. Ще в студентські літа, починаючи з 1906 р., від часу вступу до університету, Д. Николишин захопився творчістю Т. Шевченка, до якої повсякчас апелював у житті. На це вказують його виступи, публіцистичні статті та наукові праці, присвячені дослідженню Шевченкових творів. Зокрема, ювілейного 1914 р. в Коломиї, у видавництві Д. Николишина “Загальна Книгозбірня”, побачили світ його студії “Козаччина в поезії Т. Шевченка” й “Т. Шевченко. Історичні поеми”; відтак обидві розвідки були перевидані, зокрема перша – 1929-го, друга – 1921-го року. У прикінцевих заувагах до праці “Т. Шевченко. Історичні поеми” Д. Николишин повідомляв, що планує здійснити й третій випуск своєї книжки, але цей задум так і не реалізувався. Слід зауважити, що впродовж трьох десятиліть у “Загальній Книгозбірні” (1914 – 1942) було видано майже чотири десятки книжок. Примітно, що перші три випуски стосувалися творчості поета, у цьому ж видавництві надруковано працю О. Цісика “Політичні поеми (“Три літа”)” (1925).

Окрім наукового студіювання доробку класика, Д. Николишин не тільки прищеплював любов до його слова в шкільному середовищі як педагог, а й традиційно підтримував заходи зі вшанування пам’яті поета, неодноразово виголошував глибокі за змістом промови, присвячені Шевченковій творчості. Організоване 1929 р. Коломийською громадою Шевченківське свято супроводжував виступ Д. Николишина “Пророк і ми” [18], який того ж року з’явився окремою брошурою. Відштовхуючись від подій минулого, Д. Николишин без найменшого страху обговорював проблеми розвитку вітчизняної державності, зокрема нагадував про багатовікове підневільне становище України, відлік якого сягає періоду розпаду княжої держави. Те, про що вів мову Д. Николишин, було небезпечним і в панській Польщі, де з’явилася брошура, і в Радянському Союзі, який продовжував політику самодержавства стосовно України, до того ж не без участі самих українців, отих “запроданців”, про яких писав Шевченко [16]. Пізніше праця Д. Николишина про історичні твори поета стала однією з причин розправи сталінських опричників як над самим автором, так і над тими, хто читав цю розвідку й отримав по 25 років сибірського заслання. Маємо на увазі, зокрема, групу студентів Чернівецького університету, котрих на початку 1950-х років засудили радянські каральні органи.

Дмитро
Николишин

У своєму “Життеписі” колишній студент, письменник І. Доцівник занотував: “Омелян Цісик (як і Святослав Лакуста, Дмитро Николишин, Микола Павлусевич, Іван Доцівник) належить до тих кращих українців, що вийшли з-під руки професора доктора Смаль-Стоцького” [23, 66]. Примітно, що погляди Д. Николишина на творчість Т. Шевченка викристалізувалися не тільки під впливом професора С. Смаль-Стоцького, а й в оточенні найближчих товаришів-однодумців – В. Сімовича й О. Цісика, які пізніше згадуватимуть письменника у своїх мемуарах.

Повернення із забуття цілого покоління українських інтелігентів, котрі прямо чи опосередковано належали до шевченкознавчої школи С. Смаль-Стоцького, відкриває нині малознані сторінки минулого. Кожен із них своєю щоденною й рутинною працею в освітній, як, наприклад, М. Равлюк, О. Ковбуз, Б. Левицький, та науково-літературній сферах (О. Цісик, Д. Николишин) наближав відродження української державності. І це далеко не повний перелік імен тих, хто став носієм спадкоємності високих традицій наукової школи С. Смаль-Стоцького, на чиїх раменах тримався національний поступ. Прикметно, що науковий принцип тлумачення тексту за прикладом С. Смаль-Стоцького виразно застосовували у своїх працях О. Цісик та Д. Николишин, приділяючи велику увагу розбору поезії на історичну тематику, яка відкривала широкі горизонти пізнання національно-політичного світогляду митця. На той час праці цих дослідників заповнювали прогалину в українському шевченкознавстві, а їх рівень не поступався академічним спробам прочитання творів класика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буковина: її минуле і сучасне / [під. ред. д-ра Д. Квітковського, проф. Т. Бриндзана, А. Жуковського]. – Париж – Філадельфія – Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
2. *Добержанський О., Старик В.* Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). – Одеса: Маяк, 2008. – 1168 с.
3. *Дорошенко Д.* Мої спомини про давнє минуле (1901–1914). – Київ: Темпора, 2007. – 272 с.
4. *Доцівник І.* Життепис. Вибрані твори / [Упоряд. І. Грушковський]. – Вишніця: Черемощ, 2006. – 208 с.
5. *Іваничук Р.* Дороги волні і невольні. Спогади та медитації. – Львів: Просвіта, 1999. – 575 с.
6. *Ковалів Ю.* Ковбуз Олексій Дмитрович // Енциклопедія сучасної України. – К. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7283
7. *Козут Р.* Микола Равлюк. Некролог // Час. – 1933. – 5 вересня. – С. 1.
8. *Косач-Кривинюк О.* Леся Українка: хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк, 1970. – 926 с.
9. *Ластівка К.* Автобіографія // ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 2160. – Арк. 93–94.
10. *Ленкий Б.* Про життя і творчість Тараса Шевченка / [перед. слово Гоан М.]. – Київ: Унів. вид-во “Пульсари”, 2005. – 140 с.
11. *Луців А.* Академик проф. д-р Степан Смаль-Стоцький // Наукове Товариство ім. Шевченка. Доповіді. Ч. 11 / [ред. проф. д-р Василь Стецюк]. – Б. м., 1959. – 26 с.
12. *Макаруч С.* Історичний факультет Львівського університету у 1951–1956 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 50. – Львів, 2014. – С. 315–339.
13. Матрикул студента філософського факультета Харжевського Николауса // ДАЧО. – Ф. 216. – Оп. 2. – Од. зб. 474. – 19 арк.
14. *Меленчук О.* Літературознавчі зацікавлення Платона Лушпинського: погляд на творчість Т. Шевченка // Слово і Час. – 2018. – № 5. – С. 26–34.
15. *Меленчук О.* Омелян Цісик – представник шевченкознавчої школи Степана Смаль-Стоцького // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2016. – № 25. – Т.1. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 39–43.
16. *Меленчук О.* Шевченкознавчі студії Дмитра Николишина // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія / гол. ред. К. В. Балабанов; відп. ред. серії О. Г. Павленко. – Маріуполь: МДУ, 2017. – Вип. 16. – С. 32–39.
17. *Мельничук Б.* Николишин Дмитро Васильович // Шевченківська енциклопедія: У 6 т. – Т. 4: М–Па / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ, 2013. – С. 553–554: [953] іл. + кольор. вклейка.
18. *Николишин Д.* Пророк і ми. Промова на свято Тараса Шевченка. – Коломия, 1929. – 16 с.
19. *Павличко Д.* Спогади: Том 1. – Київ: Ярослав Вал, 2015. – 488 с.
20. *Попадюк М.* Три зорі Василя Равлюка. “Просвіта” Снятинщини: науково-популярне видання. – Снятин: Прут Принт, 2012. – 260 с.

